

V 17. století proběhly dvě úpravy kostela. V roce 1674 byl opraven starý oltář a pořízen nový.¹²⁾ V roce 1682 dano zedníkovi „od přístavení“ kostela 125 zlatých.¹³⁾ Nejspíše dokladem této opravy je dvojice segmentem sklenutých oken se světlou omítkou. Nelze vyloučit, že až při opravách kostela v 17. století byla provedena dřevěná zvonice.

Výrazný zásah do podoby kostela znamenala jeho pozdně barokní přestavba, realizovaná zřejmě roku 1777.¹⁴⁾ Teprve tehdy zanikla trojice opěráků presbytáře, kostel dostal dnešní okna, římsu a zřejmě krovovou konstrukci nad lodí a presbytářem. Fasády pokryl červeno-bílý nátěr, svým rozvrhem zdůrazňující, po odseknutí opěráku, zvlněnou plochu závěru presbytáře. V druhé etapě této úpravy kostela mohlo dojít k vyzdění třetího podlaží věže, tedy k podstatné změně tvaru zvonice.¹⁵⁾ Nejpozději se tak stalo roku 1881.

Statické poruchy v roce 1902¹⁶⁾ vedly k výstavbě opěráků na západním průčelí. Touto úpravou se až na údržbové práce ukončil stavební vývoj kostela.

POZNÁMKY:

- 1) Vzhledem k zachovalosti omítek byl sondážní průzkum minimalizován.
- 2) Nepravdivost otvoru nevylučuje dodatečné vylámání nebo vylámání kamenného ostění po zrušení otvoru.
- 3) Boční okna mají kamenné záklenky, které však nikterak nevylučují jejich dodatečnost. Druhotné vylámaná okna bez záklenků se zpravidla vyskytují na stavbách z pískovce a podobného materiálu, kde mohl být tvar záklenku dodatečného okna jednoduše vytesán.
- 4) Profous A., Místní jména v Čechách, jejich vznik a význam, díl IV, s. 827, Praha 1957.
- 5) Profous, opěť. cit., s. 827.
- 6) Podlaha A., Posvátná místa, díl II, s. 107, Praha 1908.
- 7) Např. Monografie Hořovicka a Berounska, kolektiv, díl IV., s. 342, 1931.
- 8) Viz např. závěr cisterciáckého kostela Nanebevzetí P. Marie v Sedlci, kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře.
- 9) Srovnej např. obdobné polygonálně uzavřené presbytáře opevněných kostelů v Sedmíhradsku - viz. např. Hermann, Alida Fabini, Kirchenburgen in Siebenburgen, Leipzig 1985.
- 10) Viz např. D. Menclová, České hrady II, s. 440, Praha 1972.
- 11) Srovnej Kuča K., Zvonice českých venkovských kostelů, příloha Zpráva památkové péče 2/1994.
- 12) Podlaha A., opěť. cit. s. 109.
- 13) Viz pozn. 12.
- 14) Podlaha, A., opěť. cit., s. 111.
- 15) Podlaha, A., opěť. cit., s. 111 - v roce 1779 byl ulit nový zvon.
- 16) Viz Pohlaha A., s. 111 a Wirth Z., Soupis památek uměleckých a historických v politickém okresu Kladenském, s. 1, Praha 1907.

KIRCHE DER HIMMELFAHRT VON JUNGFRAU MARIA IN ŽELEZNÁ (BEZIRK BEROUN)

Bei der Kircheninstandsetzung der Himmelfahrt von Jungfrau Maria in Železná im Bezirk Beroun wurden zwei mittelalterliche Bauetappen festgestellt. Die ältere Etappe, bei welcher der grösste Teil des erhaltenen Mauerwerks errichtet wurde und aus welcher einige Steinmetzdetails erhalten blieben, wurde offensichtlich am Ende des 13. Jahrhunderts realisiert. Ungewöhnlich starkes Mauerwerk des Presbyteriums kann der Beweis seiner Verteidigungsfunktion im Rahmen der befestigten Kirche sein. In der Zeit des Kirchenbaues war sein Schutzpatron der Prager Bischof.

Aus dem spätgotischen Umbau, der überwiegend den Charakter von Maurerarbeiten hatte, blieb im bedeutenden Ausmass der Putz mit gemalten Quadern an den Ecken und der Fensterumrahmung erhalten. In dieser Zeit entstand auch der Stock über der Sakristei, den hölzernen Glockenturm tragend, welche auch aus dem späten Mittelalter stammen kann.

Nach den Instandhaltungen im 17. Jahrhundert bekam die Kirche praktisch das jetzige Aussehen bei dem Umbau im Jahre 1777, wo ihre

Fassaden ein schwarzweisser Anstrich bedeckte. Die Geschichte der Kirche schlossen die Instandhaltungen in den Jahren 1881 und 1902 ab.

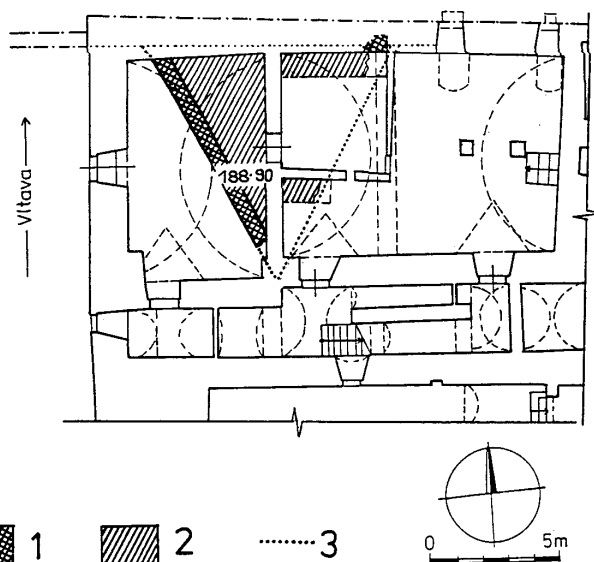
ABBILDUNGEN

- 1: Skizze des Kirchengrundrisses, nach der Denkmalszusammenstellung des Bezirkes Kladno, Seite 136. (Grundriss korrigiert.)
- 2: Ansicht der Ostfassade der Kirche. 1 - Das älteste Fenster des Presbyteriums, 2 - Abgehauene Stützen, 3 - Spätgotische Fenster mit Verzierungsbandern, 4 - Spätgotischer Putz, 5 - Frühbarockfenster, 6 - Frühbarockputz, 7 - Bestehende Fenster aus dem Jahre 1777, 8 - Mauerwerk der Sakristei, 9 - Die erste Phase des Mauerwerks, 10 - Die zweite Phase des Mauerwerks des Turmes, 11 - Glockenturmeingang, 12 - (der Schifftsparen?) des ursprünglichen Holzglockenturmes.
- 3: Ansicht der Nordfassade des Schiffes. 1 - Gotisches Mauerwerk, 2 - Barockmauerwerk, 3 - Zugemauertes Renaissancefenster, 4 - Fragment eines arch. Gliedes, 5 - Bestehendes Fenster, 6 - Statische Sicherung aus dem Jahre 1902, 7 - Turm.
- 4: Anschrift an der Ostfassade des Presbyteriums. (Lichtbild der Autor)
- 5: Nische eines gotischen (I) und eines in sie eingefügten Frühbarockfensters (II) des Presbyteriums überdeckt mit einem Spätbarockputz, rechts das Turmmauerwerk. (Lichtbild der Autor)
- 6: Südseite des Presbyteriums. 1 - Abgehauene Stütze, 2 - Spätgotisches Fenster, 3 - Spätgotischer Putz, 4 - Grau gemalte Quader, 5 - Frühbarockfenster, 6 - Bestehende Fenster, 7 - Anschriftenstelle. (2 - 4 Einmessen und Zeichnung der Autor.)
- 7: Fenster im linken Teil der Ostfassade des Presbyteriums zugemauert beim Barockumbau. Entlang dem Umfang ist ein spätgotischer Putz ersichtlich mit einer rot gemalten und folgend grauer Fenstereinfassung(?). (Lichtbild der Autor)

KE STAROMĚSTSKÉ NÁBŘEŽNÍ PARTII KARLOVA A JUDITINA MOSTU

ZDENĚK DRAGON

V březnu 1993 byla v rámci rekonstrukčních prací na objektu čp. 193/I na Křižovnickém náměstí na Starém Městě pražském snižována podlaha v jedné ze suterénních

Obr. 1: Situace odkrytého zdiva v suterénu domu čp. 193/I. 1 - pískovcový obklad, 2 - jádro zdiva z lomové opuky, 3 - rekonstruovaný líc. (Zaměření a kresba J. Mourek.)

místností při západní fasádě objektu nad tzv. lagunou jižně od Karlova mostu. Při těchto úpravách, sledovaných archeologickým oddělením Pražského ústavu památkové péče, bylo odhaleno v delším úseku zdivo, zaznamenané již dříve stavebně historickým průzkumem objektu a interpretované jako torzo prvního pilíře Karlova mostu od staroměstského břehu. Před snižováním úrovně byla zděná konstrukce zachycena při severní stěně místnosti, do níž vystupovalo torzo 70 cm vysoké a cca 100 cm dlouhé a dále sondou do hloubky 230 cm zhruba uprostřed interiéru.¹⁾ Po snížení podlahy bylo zřejmé, že se jednalo pouze o nevelkou část zdiva, zjištěného nyní téměř přes celou délku místnosti a pokračujícího vertikálně do dále nesledované hloubky. Ve zmíněné místnosti z něj byl odhalen západní líc, probíhající ve směru SSZ - JJV. Vlastní hmota zdiva dosahovala až k východní stěně místnosti (obr. 1) a byla vyzděna výlučně z lomové opuky nevelkých rozměrů, spojovaných vápennou maltou z hrubého říčního písku. Přestože opticky nevypadal podíl vápna v maltě výrazně, malta samotná je kvalitní a velmi pevná. Nejmarkantnější částí zdiva byl jeho líc, tvořený řádkovaným obkladem z pečlivě opracovaných pískovcových kvádrů narezavěle hnědého zbarvení (obr. 2). Nejvyšší odhalená partie byla tvořena čtyřmi pískovcovými řádky o celkové výšce 156 cm. Dva horní řádky o shodné výšce 35 cm byly dochovány jen u severní stěny místnosti a představují doposud známý úsek zdiva. Nově byly odkryty další dva pískovcové řádky. Horní z nich kolísá ve výšce 32 až 36 cm a u pěti kompletně dochovaných kvádrů činil jejich horizontální rozměr 126, 120, 122, 130 a 116 cm. Spodní řádek dosahoval výšky 52 cm a skládal se z kvádrů dlouhých 70, 69, 52, 120, 46, 73, 78, 110 a 120 cm. Většina z kvádrů byla na své lícové stěně opatřena důlkem pro uchycení do nůžkové krepny, při čemž podstatně větší procento výskytu důlku bylo zaznamenáno v dolní ze dvou řádek souvisle dochovaného zdiva. Důlky byly situovány horizontálně zhruba uprostřed kvádrů, ve vertikálním rozměru byly umístěny blíže horní hrany lícového kvádrů (zhruba 15 cm pod) a nebyly vyplněny maltou. Malta vytlačovaná z úzkých spár byla rozetřena do plochy kvádrů, dosahující tak až 6 cm šířky. Stavební úpravy v sousedním východním prostoru sklepa rovněž zasáhly pod úroveň podlahy, i když ve výrazně omezenější míře. Zhruba 1 m široké průkopy podél západní části severní stěny a podél dodatečně přičky ve sklepe prostoru zaznamenaly znovu existenci opukového zdiva s maltou obdobného složení jako v západní partii sklepa. Líc zdi nebyl v žádné z obou částí zachycen, pouze v severní zdi stávajícího sklepa byla v nevelké dochované výšce ve vzdálenosti 420 cm od západní zdi sklepní prostory zjištěna spára, tvořená pískovcovým kvádrem, k němuž bylo další pokračování zdi k východu přizděno (obr. 1). Pokračování pískovcového bloku směrem k jihu do interiéru sklepa bylo odlomeno a jeho východní hrana probíhala v linii kolmé na průběh severní obvodové zdi.

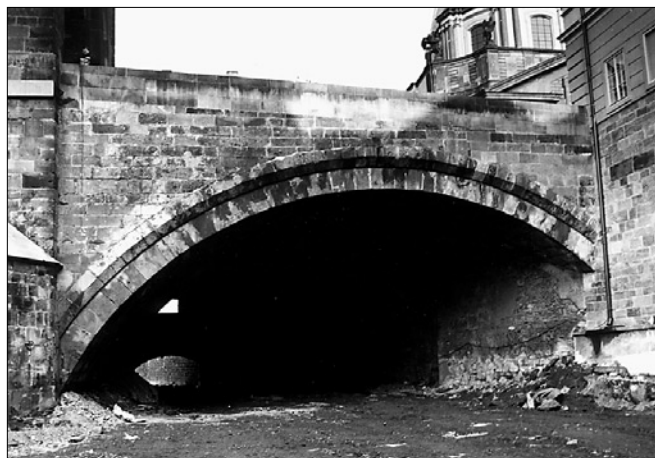
Vzhledem k situování odkrytého zdiva i k charakteru jeho pískovcového obkladu je samozřejmě uvažovat o příslušnosti zjištěného torza ke gotickému Karlovu mostu. V úvahu přichází již zmíněná interpretace jako pozůstatek dalšího pilíře mostu²⁾ nebo možná konstrukce zpevněné nábrežní zdi. Rozsah a dispozice odkrytého zdiva včet-

Obr. 2: Odkrytý západní líc pískovcového obkladu jižního zhlaví pilíře. Pohled od jihozápadu. (Foto K. Fink.)

ně nepatrného torza pískovcového obkladu ve východním sklepním prostoru jednoznačně hovoří pro pilíř, tedy pro onu variantu výkladu, pro níž se rozhodl již při zjištění nevelkých reliktů J. Muk. Ve sklepní prostoru domu zůstal částečně zachovaný téměř celý západní líc pískovcového obkladu jižního zhlaví gotického pilíře, jehož hrot předpokládáme v těsné blízkosti jižního dochovaného konce zdiva. Opukové jádro zdiva bylo zaznamenáno i v sousedním sklepní prostoru, kde se již pískovcový obklad nedochoval. Je pravděpodobné, že jako velmi kvalitní stavební materiál byl použit při stavbě domu čp. 193/I, a je s podivem, že na druhé straně zhlaví přečkal období výstavby stávajícího objektu ve 2. půli 16. století.³⁾ Pískovcový kvádr, zjištěný v severní obvodové stěně sklepa, by mohl vzhledem k linii svého vnějšího líce náležet již k vlastnímu tělu pilíře a nikoliv k jeho jižnímu zhlaví. Rozpon oblouku mezi tímto pilířem a pilířem nesoucím Staroměstskou mosteckou věž by činil zhruba 19 m. Vzdálenost mezi věžním pilířem a následujícím ve vltavském řečišti dosahuje 21 m, další u staroměstského břehu pak kolísají mezi hodnotami 20,5 - 22 m. Umístění pilíře v hloubce zástavby dnešního domu čp. 193/I odpovídá i to, že mostní oblouk mezi mosteckou věží a tímto pilířem zabíhá do dnešní západní linie zástavby břehu ve výšce, která dokládá ještě další průběh oblouku k východu (obr. 3). Líc zdiva byl odhalen v intervalu 188 až 189,60 m n. m., což odpovídá horní zúžené partii pilíře, která u sousední konstrukce se Staroměstskou mosteckou věží probíhá vertikálně od úrovně 186,10 m, odkud se šikmo dolů rozšiřuje o 65 cm, na niveletu 192,86 m, kde nasedá střeovitě ukončení zhlaví. Nasazení spodní rozšířené části není u jednotlivých pilířů v konstantní výšce (další pilíř v řečišti je má zhruba o 50 cm výše) a neprobíhá dokonce vždy ani vodorovně (u druhého pilíře od mostecké věže směrem k malostranskému břehu činí rozdíl mezi tímto nasazením na hrotech zhlaví téměř 50 cm).

Existence tohoto pilíře pak navozuje položení některých dalších otázek, souvisejících s konfigurací terénu středověké Prahy v těchto místech. Především je to otázka linie staroměstského břehu Vltavy. I když není nezbytné předpokládat, že pilíř stál ve stabilním řečišti, jistě je nutné počítat s jeho častým zaplavováním⁴⁾ a uvažovat o tom, že vlastní pata gotického mostu se musela nacházet východněji od něj. V tom případě lze předpokládat existenci ještě jednoho oblouku gotického mostu, jehož východní

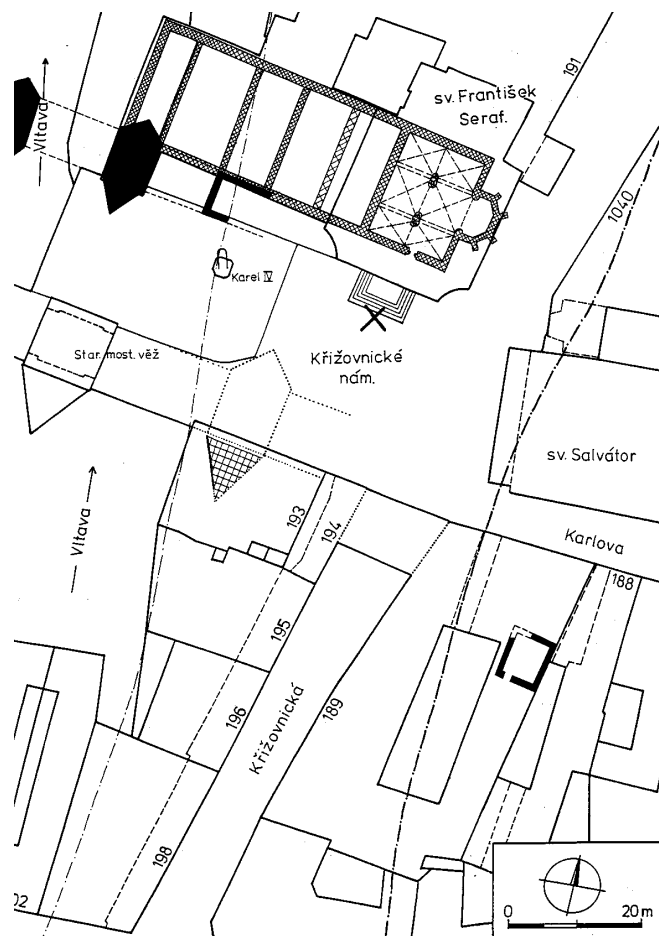
Obr. 3: Východní oblouk Karlova mostu mezi věžním pilířem a domem čp. 193/I. Výška zabíhání oblouku vpravo do hmoty zdiva domu dokládá situování pilíře východněji od tohoto místa. (Foto K. Fink.)

konec by měl spočívat na patrně pravouhlé hranolové konstrukci neopatřené již zhlavími, tak jak ji dodnes pozorujeme na malostranském břehu, kde je ještě vysunuta do prostoru před malostranské mostecké věže. Ačkoliv v dnešní podobě jeví jen minimální zachování původních kvádrů pískovcového obkladu, její původní tvar nebyl zpochybněn a je doložen i na Salzerově rytině z r. 1784, zachycující v pohledu opravu mostu po tehdejší povodni a v půdorysu situaci Karlova a Juditina mostu.⁵⁾ V tomto směru zaslouží pozornost rytina Karlova mostu z r. 1729 od Eliase Bäcka.⁶⁾ Na místě předpokládaného posledního oblouku Karlova mostu je v pohledu od jihu skutečně oblouk zobrazen, i když tehdy musel být zakryt již stojícím domem čp. 193/I. Rytina se vyznačuje výjimečnou přesností, se kterou zachycuje všechny jasné identifikovatelné sochy na mostě, i věrností detailu, s níž znázorňuje i dochovaný oblouk Juditina mostu v průhledu obloukem Karlova mostu před Staroměstskou mosteckou věží. Není vyloučeno, že v inkriminované době mohl být oblouk mezi staroměstskou patou mostu a prvním pilířem alespoň částečně pozorovatelný ze severní strany, kde nezastavěná snížená plocha dosahovala dále k východu. Její východní hranice byla vymezena zdí, postavenou zde Staroměstskými v r. 1566.⁷⁾ Ta směřovala od vstupních dveří špitálu k celnímu domku před mostem a zanikla až při úpravách náměstí v roce 1848.⁸⁾ Naprostou věrohodnost rytiny na první pohled snižuje ovšem fakt, že na malostranském břehu zakresluje navíc jeden oblouk mostu, umístěný mezi mosteckými věžemi a hranolovým útvarem paty mostu s plastikami Ukřižovaného a svatých Kosmy a Damiana. Protože ovšem stejný nižší oblouk (již tehdy zřejmě dodatečně zazděný) zaznamenává i Ouden - Allenův prospekt z roku 1682 (včetně ověřitelného detailu umístění mezi hranolovým pilířem a Malostranskými mosteckými věžemi), je nutné i na levém břehu Vltavy předpokládat u Karlova mostu existenci ještě jednoho mostního oblouku, dnes patrně zcela zakrytého novodobými úpravami.

Velmi důležité se za této situace jeví situování pozůstatků raně středověké zástavby v nejbližším okolí gotického mostu (obr. 4). Poslední východní oblouk Juditina mostu a západní partie budovy křižovnického špitálu jsou klenuty nad vltavským ramenem, ale způsobu založení východní části špitálu a samotného raně gotického kostela

sv. Františka se současná literatura nevěnuje.⁹⁾ Teprve románská partie zástavby Colloradio - Mansfeldského paláce čp. 189/I, situovaná v jeho severovýchodní části, dokládá již jednoznačně stabilizovaný břeh v těchto místech na počátku 13. století.¹⁰⁾ Zatím patrně nezbývá než předpokládat v nejbližším okolí dnešní laguny Karlova mostu poněkud větší rozsah Vltavy, než bychom byli podle dnes stojící zástavby ochotni připustit. Takové konstatování odpovídá i výsledkům hodnocení geologické situace. Na základě známých vrtů v prostoru Křižovnického náměstí (jednoznačně zjištěné podloží bylo zaznamenáno až v hloubce 12 m pod bahnitými sedimenty a písčitými a šterkovitými polohami s archeologickými artefakty, tj. v úrovni 180,37 m n. m.) a v Klementinu (podložní silně slídnatý písek v hloubce 8,10 m, t. j. na niveletě 183,80 m n. m.) byl vltavský břeh lokalizován až východněji od východní uliční čáry dnešní Křižovnické ulice¹¹⁾ s tím, že původní terén zde směrem k jihu stoupal. Dokladem tohoto stoupání je niveleta podloží v domě čp. 187/I v Karlově ulici, zaznamenaná při záchranném archeologickém výzkumu zhruba ve stejné poledníkové linii cca 60 m jižně od vrtu v Klementinu v úrovni 187,50 m n. m. Za těchto okolností je zajímavá otázka způsobu založení křižovnického areálu i jeho situování v permanentně zaplavovaném prostoru nebo na výrazně upraveném a nasypáném terénu. V této souvislosti hraje důležitou roli situace jižního vchodu do křižovnického kostela. Odkrytý vstup a archeologická sonda (?) před ním zaznamenávají v největší dosažené hloubce dlažbu z relativně velkých (až 28 × 35 cm) oslapaných kameňů v úrovni 187,63 m a dva schody (188,03 a 188,25 m) a jako třetí práh (188,44 m) dnes zazděného portálu. Schody musely pokračovat i v průchodu šířkou zdiva jižní boční lodi křižovnického kostela, protože úroveň podlahy této lodi, jednoznačně určená rozhraním základového a nadzemního zdiva pilíře mezilodní arkády, se nacházela v úrovni 189,78 m n. m. V sondě jižně od vstupu je dochovaná i mladší dlažba z ohlazených křemencových kostek, jejichž rozměr nepřesahuje hodnoty 15 × 15 cm, s povrchem v úrovni 188,35 m, která patrně překrývala zmíněné dva opukové stupně a náleží tak nespecifikovanému období mladšímu než raně gotický kostel. K datování i interpretaci této situace by prospěl revizní výzkum, protože popisovaná situace nebyla publikovaná ani v detailní zprávě V. Piši, s jehož aktivitou v areálu by mohla souviset.¹²⁾ Zatím je možné uvažovat o tom, že spodní dlažba představuje úpravu povrchu staroměstské paty Juditina mostu. Protože úroveň jeho dlažby na prvním oblouku se pohybuje okolo 190 m,¹³⁾ překonával by nástup na most v délce zhruba 35 m výškový rozdíl téměř 2,5 m. Ačkoliv se tento sklon jeví relativně strmý, představuje jistě zvládnutelné čtyřstupňové stoupání.¹⁴⁾ Zůstává ovšem otázkou, jak vypadala a jak daleko k východu sahala staroměstská pata románského mostu. Pro její řešení je významná situace v jižní partii sklepa pod křižovnickým generalátem, kde byla konstatována přítomnost z pískovcových kvádrů zděné konstrukce Juditina mostu.¹⁵⁾ Vše nasvědčuje tomu, že se skutečně jedná o patu mostu - sokl kvádrového zdiva probíhá podle fotografické dokumentace vodorovně a je dvakrát odstupněn¹⁶⁾ (kdyby zde nebyla zděná pata mostu, museli bychom předpokládat další pilíř, jehož šířka by přesahovala šířku všech ostatních, který by byl vybaven jinde

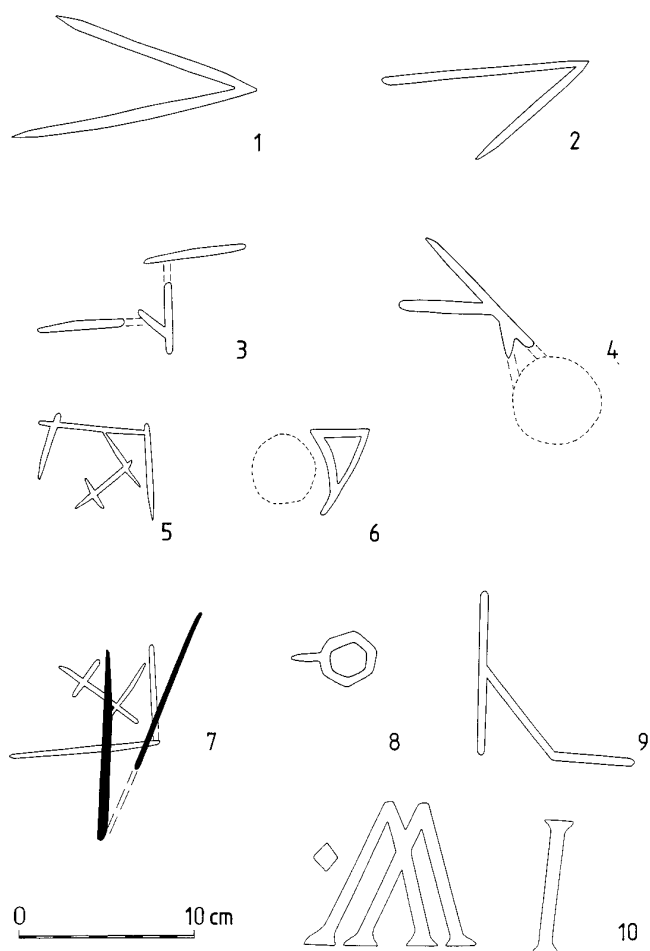
nezjištěným vodorovně probíhajícím odstupněním a který by patrně postrádal zhlaví na straně po proudu¹⁷⁾). Zdejší komplikovaný stavební vývoj dokládají i výsledky stavebně historického průzkumu s dochovanými pasy konstrukce starší než klenba sklepa a s indiciemi o existenci dalšího dosud neodkrytého sklepa východně od stávajícího suterénu.¹⁸⁾ Za relikty původní stavby křížovnického špitálu lze v tom případě považovat dva pasy z dlátem opracovaných opukových kvádrů, z nichž jižní je přiložen ke zdivu paty románského mostu a ve vyšších partiích na něm zřejmě částečně spočívá, a severní hrubě řádkovanou opukovou zeď. Existence dvou nyní zazděných oken v severní zdi nasvědčuje tomu, že tento prostor byl provozně využíván. Jeho západní stěnu zřejmě tvořila zeď, která jej oddělovala od klenby nad vltavským ramenem. Podobnou zeď minimálně ve formě základu, do něhož sbíhaly uvedené pasy, je nutné předpokládat i na východě, při čemž obě byly zakryty dodatečně vloženou klenbou sklepa. Na předpokládaném ústupku v severní zdi a na obou pasech spočívala konstrukce původní dřevěné podlahy dalšího podlaží. Vzdálenost mezi východní zdi stávajícího sklepa a rekonstruovaným západním průčelím raně gotického špitálního kostela dovoluje uvažovat o existenci dalších dvou rozměrově a konstrukčně analogických prostor. Celá situace by ovšem zasluhovala zcela detailní pozornosti včetně zjištění přesných nivelet jednotlivých prvků konstrukcí, které v těchto souvislostech hrají velmi důležitou roli.¹⁹⁾ Neznámá je pro nás i situace jižně od paty mostu, kde lze předpokládat podle zmíněného geologického vrtu podstatně nižší úroveň terénu. Časové horizonty jeho narůstání jsou řešitelné v budoucnosti pouze archeologicky, úroveň podlahy raně gotického kostela dokládá, že již po polovině 13. století se jednalo v místě kostela o překvapujících téměř 10 m nárůstu. Pozice staroměstského břehu v době stavby Juditina mostu a Karlova mostu se zřejmě nezměnila, i když během 13. století došlo k výstavbě staroměstských jezů, v jejíž důsledku se zvýšila hladina Vltavy z původní úrovně kolem 182,00 m o 3 - 3,5 m.²⁰⁾ Ve zdůrazňované důležitosti poznání reliéfu raně středověkého terénu pro vývoj osídlení pražského podhradí²¹⁾ je pak nutné nezapomínat ani na archeologické řešení otázky vývoje stabilnějšího vltavského řečiště ve středověku. Umístění křížovnického areálu do zaplavovaného území na břehu Vltavy je možné předběžně považovat za první krok k posunutí staroměstské zástavby k západu a současně i k vytvoření tehdy zřejmě rozsáhlejší dodnes zachované laguny u mostu, respektované ještě při stavbě mostu gotického. Není vyloučeno ani to, že situování špitálu mu dávalo charakter jakési vodní pevnosti, což souvisí s jeho obecně přijímanou fortifikační funkcí při nástupu na most. V historických souvislostech stavby Karlova mostu bude nutné odmítnout představu, že Karlem IV. položený základní kámen mostu v r. 1357 byl situován v místě pilíře pod Staroměstskou mosteckou věží.²²⁾ Formulace Beneše Krabice z Weitmile, že se akt odehrál „na břehu blízko kláštera svatého Klimenta“²³⁾ jasně dokládá umístění tohoto kamene v dnes přesně nelokalizované patě mostu výslovně na staroměstském břehu, což potvrzuje i jeho odkázání k blízkosti dominikánského kláštera sv. Klimenta. V případě skutečného umístění základního kamene ve věžním pilíři by bylo logické jej charakterizovat sousedstvím blíž-

Obr. 4: Situace staroměstského konce Karlova mostu s vynesemím raně středověké zástavby a geologicky konstatované linie staroměstského břehu Vltavy. (Zaměření a kresba J. Mourek.) Černě značeno románské zdivo, křížkovane raně gotické (řidčeji hypotetické), tečkovan rekonstruovaný obrys pilíře a pokračování Karlova mostu. Slabší čerchovaná čára značí okraj humózních bahnitých holocénních náplavů při okraji řeky, silnější čerchovaná čára okraj písčitých štěrků terasové úrovně IVc a křížek místo vrtu v prostoru Křížovnického náměstí.

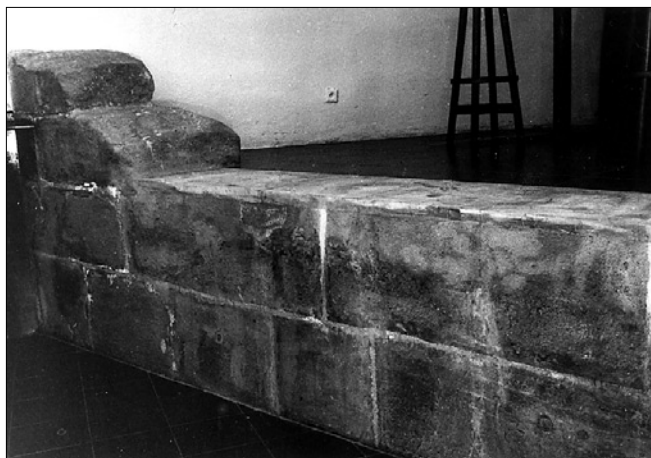
šího křížovnického kostela či špitálu, nikoli vzdálenějším areálem svatoklimentským. Použitá formulace může být i dokladem existence dnes přesně nerekonstruovatelného oblouku Karlova mostu, kterým by se pata mostu dostala do pozice skutečně blízké dominikánskému řádovému domu.

V souvislosti s východním koncem Karlova mostu je možné upozornit i na další zjištění. Při dohledu na bagrování ve zmíněné laguně Karlova mostu na přelomu let 1994 a 1995 byl prohlédnut pilíř mostu, na němž spočívá Staroměstská mostecká věž. Výsledkem bylo evidování několika kamenických značek na některých z kvádrů pískovcového obkladu jižního zhlaví pilíře. Zjištěné značky (obr. 5: 1 až 9) lze jednak ztotožnit s analogickými znameními vyskytujícími se na Staroměstské mostecké věži, jednak představují značky zde dosud nekonstatované.²⁴⁾ Nalezení kamenických značek nekoresponduje s jejich proklamovanou absencí na vlastní konstrukci mostu,²⁵⁾ ale možné vysvětlení jejich užití je poměrně snadné a nikterak nenařuší obraz o odlišných hutích pracujících na mostě a na věži.²⁶⁾ Nelze totiž vyloučit, že kamenická huť pracující na věži se podílela i na konstrukci svého nepoměrně více zatíženého pilíře. Dalším možným vysvětlením přítomnosti

Obr. 5: Kamenické značky na pilíři se Staroměstskou mosteckou věží (1 - 6 značky z východní strany jižního zhlaví pilíře, 7 - 9 značky ze západní strany zhlaví) a na sousedním západním pilíři (10). Delšími čárkami jsou doplněny pravděpodobně setřené partie značek, krátkými čárkami je znázorněn obrys důlku pro uchycení nůžkové krepny. Černě je odlišena u fig. 7 jedna ze dvou patrně se překrývajících značek. Všechny značky jsou zobrazeny v pozici, v níž jsou na kvádrech umístěny. (Kresby M. Müller.)

kamenických značek je i fakt, že jeden blíže nespecifikovaný pilíř gotického mostu byl v počáteční fázi její výstavby pobořen povodní v r. 1367.²⁷ Značky byly konstatovány na jižním zhlaví, tzn. zhlaví na straně proti proudu, kde je pravděpodobnost jeho narušení větší. Jednalo-li se o tento pilíř, pak jeho opravu mohla provést huť, která tou dobou již stavěla věž, a je pak logické, aby se na pilíři našly i kamenické značky této huti. U některých nově konstatovaných kamenických značek je překvapující relativně nedbalý způsob jejich provedení (obr. 5: 5 a 7), který nekoresponduje s pečlivě realizovanými značkami na samotné věži (Vítovský 1994, značka č. 8). S ohledem na umístění značek musíme počítat i s jejich častějším narušováním při povodních. Proto nepřekvapuje, že se z některých dochovala patrně jen torza původně jistě uzavřeného obrazce (obr. 5: 3, snad varianta Vítovský 70). Někdy je interpretace vyrytého obrazce jako kamenické značky nejistá (obr. 5: 8, byť vykazuje určitou podobnost se značkou Vítovský 98). Nechybí ani motiv, který mohl vzniknout následným překrytím dvou značek (obr. 5: 7; pravděpodobná kombinace značek obr. 5: 5 a 1 - 2). Relativně dobře ztotožnitelná je značka obr. 5: 4 (Vítovský 48). Nově zjištěné jsou značky obr. 5: 1 - 2, 9 a 6, přičemž u poslední

Obr. 6: Prezentovaná stěna pilíře v dnešním stavu po rekonstrukci objektu. Foto K. Fink.

z nich není zcela vyloučeno, že může být torzem složitějšího známého obrazce (např. Vítovský 80). Vedle zjevně dodatečně vyrytých čísel a písmen byla jedna patrně kamenická značka evidována i v horní partii spodní rozšířené části východní stěny jižního zhlaví na pilíři sousedícím na západě s věžním pilířem (obr. 5: 10). Vzhledem k poněkud odlišnému provedení i k tomu, že se jedná přímo o monogram I W, lze předpokládat poněkud mladší původ tohoto prvku pravděpodobně v některé z dodatečných oprav konstrukce. Usazení kvádrů s písmeny umístěnými obráceně vylučuje možnost, že se v tomto případě jedná o prvek dodatečně vyrytý do stojícího pilíře. Sledování detailů kvádrů pískovcového obkladu umožňuje i blíže poznat postup kameníků a zedníků při stavbě mostu. Porušení kamenické značky otvorem pro uchycení nůžkové krepny (obr. 6) naznačuje, že bylo patrně výsledkem činnosti jiného, zjevně následného pracovníka na stavbě než samotného kameníka. Zaplnění těchto otvorů maltou, patrně dnes na mnoha místech Karlova mostu, je zřejmě dílem mladšího původu, protože na přelomu 16. a 17. století obestavěný nejvýchodnější pilíř mostu měl všechny tyto důlky nezaplněné. Existence těchto otvorů je i důležitou indicií pro rozeznání původních pískovcových kvádrů mostu, který během svého více než šestisetletého vývoje prošel množstvím oprav a úprav, jejichž stavební prvky již těmito důlky opatřovány nebyly.

POZNÁMKY:

- 1) J. Muková - J. Muk, Architektonický rozbor budovy, in: Stavebně historický průzkum Prahy, Staré Město čp. 193/I, s. 24, pláněk 1, SÚRPMO Praha 1988.
- 2) J. Muk, Stavební historie, in: Stavebně historický výzkum Prahy, Staré Město čp. 193/I, s. 27, SÚRPMO Praha 1988.
- 3) J. Muk, cit. v pozn. 2, s. 27. Uvedenou možnost vzniku stavby až na počátku 17. století zpochybňuje Willenbergův dřevoryt z r. 1601, na němž je budova zobrazena jako kompletně dokončená.
- 4) J. Muk, cit. v pozn. 2, s. 27.
- 5) Reprodukce rytiny viz K. Novotný, Juditin most v Praze, Zprávy památkového sboru hlavního města Prahy VII, tab. VII, Praha 1925.
- 6) J. Fischer - O. Fischer, Pražské mosty, vyobrazení v přílohách č. 2. Za upozornění děkuji Mgr. P. Starcovi.
- 7) J. Teige, Základy starého místopisu Pražského II, Praha 1915, s. 342.
- 8) Tato zeď je zobrazena např. na obrazení Křížovnického náměstí od J. A. Scotti di Cassano z r. 1785 (V. Hlavsa, Praha očima staletí, obr. 32) a zaznamenána na Hegerově (1781) i Jüttnerově (1816) plánu Prahy. Zachycuje ji i Morstadtova lavírovaná kresba Křížovnického ná-

městí, která musí být starší (nebo realizovaná podle starší předlohy) než je udáváný rok vzniku 1870 (V. Hlavsa, obr. 91), protože jednoznačně zaznamenává situaci před úpravami náměstí v r. 1848.

- 9) J. Sommer, K stavebním proměnám kostela sv. Petra a Pavla na Vyšehradě a kostela sv. Františka Serafinského na Starém Městě, Staléta Praha XVIII, Praha 1988, s. 70 (ze Sommerovy kresby vycházím i při vynešení situace raně gotického křížovnického areálu na obr. 4, možné pokračování kostela dále k východu ponechávám s ohledem na zaměření článku stranou); J. Kuthan, Česká architektura v době posledních Přemyslovců, Praha 1994, s. 342 - 345. Založení jižní stěny špitálu na pasy i východně od klenby nad vltavským ramenem zmínil bez bližšího popisu V. Piša, O staroměstském opevnění Juditina mostu, Ochrana památek 1960, s. 80.
- 10) Na základě charakteru zdíva tak dům datují J. Líbalová - M. Vilímková, Neznámý románský dům v Colloradio - Mannsfeldském paláci čp. 189-I na Starém Městě pražském, Ochrana památek 1958, s. 33. Do delšího časového rozpětí 2. poloviny 12. a 1. poloviny 13. století klade možný vznik stavby J. Muk, Stavební historie, in: Stavebně historický výzkum Prahy, Staré Město, Karlova ul. čp. 189/I, SÚRPMO Praha 1989. Na základě nálezů zazděné kubické hlavičky předpokládá A. Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách, Praha 1971, s. 280 použití materiálu ze starší stavby.
- 11) R. Šimek, Podrobná inženýrsko-geologická mapa v měřítku 1 : 5000, list mapy Praha 7-1. Průvodní zpráva (řez C - C'), Praha 1969, mapa dokumentačních bodů a popis dokumentačních bodů 326 a 321, Praha 1970. Za přátelskou pomoc v geologických otázkách děkuji RNDr. J. Závřelovi.
- 12) V. Piša, cit. v pozn. 6. Odkrytá situace zde přesně odpovídá popisu výkopu z r. 1903 (J. Herain, Karlův most v Praze, Praha 1908, s. 7), vlastní sonda ovšem nevypadá na to, že by byla otevřena 90 let. Za upozornění na zmíněné údaje v Herainově práci děkuji ing. arch. D. Sedlákové.
- 13) Dnešní povrch na dvorku nad románským obloukem se sklání od severu k jihu z úrovně 190,07 na niveletu 189,72 m n. m. I když zdejší dlažba nemusí být zcela autentická, její původní povrch se zhruba v těchto hodnotách pohybovat musel, když nižší z nich souvisí s odvodňovacím chřlícem, zapuštěným pod úroveň povrchu mostu.
- 14) Dlažba zjištěná r. 1903 v Křížovnické ulici mezi klášterem a Klementinem by podle popisu (J. Herain, cit. v pozn. 12, s. 7) mohla rovněž náležet ještě patě románského mostu, protože je tvořena stejným materiálem. Uliční dlažby zaznamenané doposud v trasách pražských středověkých komunikací byly výhradně valounkové. Poněkud nejasná je přesná lokalizace místa jejího zjištění. Údaj, že vedla „na roh dnešního kostela křížovnického“ by dovolil předpokládat ji v rovnoběžkovém pokračování trasy románského mostu. Hůře se ovšem vysvětluje zpráva, že „stoupala do Platněrské ulice“ - snad zde není míněna vlastní dlažba, ale samotná Křížovnická ulice, i když ani u ní nepředpokládáme větší výškové rozdíly.
- 15) J. Muková, Architektonický průzkum, in: Stavebně historický průzkum Prahy, Staré Město, Křížovnické náměstí čp. 191/I, SÚRPMO Praha 1984, s. 96.
- 16) J. Muková, cit. v pozn. 15, foto 20.
- 17) Ne zcela jasná je situace zhlaví na straně po proudu i u sousedního pilíře, na kterém stála věž, viz Z. Dragoun, K otázce pilířů Juditina mostu, Archaeologica Pragensia 10, 1989, s. 120.
- 18) J. Muková, cit. v pozn. 15, s. 92 - 97.
- 19) Majitel objektu nemožnil na jaře 1995 návštěvu a prohlídku inkriminovaných míst.
- 20) L. Hrdlička, Nástin vývoje reliéfu historického jádra Prahy ve středověku, Archaeologica Pragensia 5, 1984, s. 200.
- 21) L. Hrdlička, cit. v pozn. 20, s. 207n.
- 22) J. Vítovský, Stavitel Karlova mostu mistr Oto - k otázce vztahu mezi stavební činností Jana IV. z Dražic a Karla IV., ZPP LIV, 1994, s. 2 a 5.
- 23) Beneš Krabice z Weitmile, Kronika Pražského kostela, in: Kroniky doby Karla IV., ed. M. Bláhová, Praha 1987, s. 232.
- 24) J. Vítovský, K datování, ikonografii a autorství Staroměstské mostecké věže, Průzkumy památek II/1994, obr. 19a a 19b.
- 25) J. Vítovský, cit. v pozn. 22, pozn. 31, s. 5; týž, cit. v pozn. 24, s. 16.
- 26) J. Vítovský, cit. v pozn. 24, s. 16.
- 27) Beneš Krabice z Weitmile, cit. v pozn. 23, s. 238.

ZUR ALTSTÄDTER UFERPARTIE DER KARLS- JUDITHSBRÜCKE

Im Jahre 1993 wurde bei der Rekonstruktion des Hauses Nr. 193/I auf dem östlichen Vorfeld ein früher nur in Bruchstücken bekanntes Mauerwerk entdeckt, das zu einer gotischen Brücke gehört. Es handelt sich zweifellos um den Überrest des ersten Pfeilers bei dem Altstädter Ufer und zwischen ihm und dem Ufer kam man die Existenz eines weiteren Brückenbogens voraussetzen. Der Brückenfuß ist es möglich so noch weiter nach Osten zu legen, so wie es auch geologisch der bestimmten Lage des Ufers im Mittelalter entspricht. Aus der Analyse der mittelalterlichen Bebauung in diesem Raum geht hervor, dass nach dem Bau der romanischen Judithsbrücke und namentlich nach der Gründung des Kreuzherrenspitals in seiner nördlichen Nachbarschaft nach der Hälfte des 13. Jahrhunderts in diesem Raum zur Bildung einer ausgedehnten Lagune kam, welche auch die gotische Brücke respektierte. Das Verschieben des Kreuzherrenkomplexes in den Überschwemmungsteil des Ufers hängt offensichtlich mit der bedeutenden Befestigungsrolle des Objektes beim Eintritt auf die Brücke zusammen. Mit der Bebauungssituation hing das mächtige Ausgleichen des Hiesigen terrains durch Aufschüttungen, welche auf manchen Stellen schon in der Hälfte des 13. Jahrhunderts die Höhe von 10 m erreichte, zusammen. Die endgültige Zurichtung des Raumes in die heutige Gestalt durchlief im Jahre 1848.

Bei Baggerarbeiten in der Lagune um die Jahreswende 1994 und 1995 wurden auf dem Pfeiler mit dem Altstädter Brückenturm Steinmetzzeichen festgestellt. Da sie auf anderen Teilen der eigenen Brückenkonstruktion nicht registriert wurden, kann man ihre Anwesenheit dadurch erklären, dass diesen Pfeiler eine Steinmetzhütte baute oder reparierte, deren Werk der Brückenturm ist.

ABBILDUNGEN

1: Situation des enthüllten mauerwerks im Souterrain des Hauses Konstr. Nr. 193/I. 1 - Sandsteinverkleidung, 2 - Kern des Mauerwerks aus Bruchplänerkalk, 3 - Rekonstruierte Oberseite. (Einnessen und Zeichnung J. Mourek).

2: Enthüllte westliche Oberseite der Sandsteinverkleidung des südlichen Pfeilerkopfes. Ansicht vom Südwesten. Lichtbild K. Fink.

3: Ostbogen der Karlsbrücke zwischen dem Turmpfeiler und dem Haus Konstr. Nr. 193/I. Die Einlaufhöhe des Bogens rechts in die Masse des Hausmauerwerks beweist die Pfeilerstellung östlicher von dieser Stelle. Lichtbild K. Fink.

4: Lage der Altstädter Beendigung der Karlsbrücke mit Austragung der frühmittelalterlichen Bebauung und der geologisch festgestellter Linie des Altstädter Ufers der Moldau. Einmessung und Zeichnung J. Mourek. Schwarz gekennzeichnet romanisches Mauerwerk, gekreuzt frühgotisches (seltener vorausgesetztes), punktiert der rekonstruierte Pfeilerumriss und die Fortsetzung der Karlsbrücke. Schwächere strichpunktierte Linie bezeichnet den Rand der humosen schlammigen Holozänanschwellungen bei dem Rande des Flusses, stärkere strichpunktierte Linie den Rand sandiger Schotter des Terrassenniveaus IVc und das Kreuz die Bohrstelle im Raum des Kreuzherrenplatzes.

5: Steinmetzzeichen auf dem Pfeiler mit dem Altstädter Brückenturm (1 - 6 Zeichen von der Ostseite des südlichen Pfeilerkopfes 7 - 9 Zeichen von der Westseite des Kopfes (und auf dem benachbarten Westpfeiler (10). Mit längeren Linien sind wahrscheinlich abgewischte Zeichenpartien ergänzt, mit kurzen Strichen ist der Umriss der Vertiefung für das Ergreifen mit der Greifschere dargestellt. Schwarz ist bei Fig. 7 ein von den zwei sichtlich sich überdeckenden Zeichen unterschieden. Alle Zeichen sind in der Lage dargestellt, in der sie sich auf den Quadern befinden. Zeichnungen M. Müller.

6: Angeführte Pfeilerwand im heutigen Stand nach der Objektrekonstruktion. Lichtbild K. Fink.